
EL PAPER D'ALFRED MOREL-FATIO EN ELS INICIS DE LA CATALANÍSTICA

THE ROLE OF ALFRED MOREL-FATIO IN THE BEGINNINGS OF CATALAN STUDIES

FRANCESC BERNAT I BALTRONS

Universitat de Barcelona

francesc.bernat@ub.edu

Resum: El nostre objectiu en aquest article és fer una síntesi dels principals estudis d'Alfred Morel-Fatio sobre llengua i literatura catalanes, així com definir el seu paper en la catalanística del segle XIX, especialment a França però també a la resta d'Europa. Cal saber que aquest erudit francès va tenir un paper cabdal en el desplegament dels estudis universitaris catalans fora del nostre àmbit lingüístic, a banda de fer aportacions significatives al desplegament de la filologia catalana. Així, arribem a la conclusió que Morel-Fatio té el mèrit de ser el primer professor que va introduir l'estudi de la llengua i la literatura catalanes a les aules universitàries. A banda d'això, no es pot obviar la influència dels seus resums sobre història de la llengua i la literatura catalanes publicats al *Grundriss*, perquè van ser la principal descripció sobre aquesta part de la nostra cultura disponible per als romanistes europeus de l'època. A més, van contribuir decisivament al desenvolupament de la filologia catalana moderna en repercutir sobre l'obra de diversos filòlegs catalans.

Paraules clau: catalanística, llengua i literatura catalanes, història de la filologia catalana, romanística, docència universitària, segle XIX.

Abstract: Our aim in this article is to make a synthesis of Alfred Morel-Fatio's main studies on Catalan language and literature, as well as to define his work in 19th century Catalan studies, especially in France, but also in the rest of Europe. It is necessary to know that this French scholar had a leading role in the deployment of Catalan university surveys outside Catalan countries, as well as making significant contributions to the deployment of Catalan philology. So, we conclude that Morel-Fatio has the merit of being the first professor to introduce the study of Catalan language and literature into university. Apart from that, it is important to highlight the influence of its summaries on the history of the Catalan language and literature published in the *Grundriss*, because

they were the main description of this part of Catalan culture available to European Romanists at that century. In addition, they contributed decisively to the development of modern Catalan philology influencing several Catalan philologists.

Key words: foreign scholars, Catalan language and literature, history of Catalan Philology, Romance Studies, university level, 19th century.

1. INTRODUCCIÓ

Com se sap, durant el segle XIX la filologia europea començà a interessar-se per l'estudi científic de la llengua, la literatura i la cultura catalanes. Als països catalanòfons les recerques fetes sobre aquests camps al llarg del vuit-cents són àmpliament conegudes (vegeu, per exemple, Solà & Marcet 1998, Martí-Badia 2019 o Cassany & Domingo 2019), tot i que encara queden aspectes que cal investigar. En aquest sentit, cal destacar la tasca pionera de Milà i Fontanals a partir de la dècada del 1860. L'obra sobre llengua i literatura catalanes d'aquest erudit no només constitueix l'homologació definitiva dels estudis filològics catalans amb els de la resta d'Europa (Jorba 1989b) sinó també un trencament amb la tradició historiogràfica catalana anterior. Pel que fa als estudis literaris, els treballs de Milà seran continuats i perfeccionats per un dels seus principals deixebles: Antoni Rubió i Lluch (Jorba 1984 i 1989a). En el camp de la llengua, Milà és també el primer filòleg que va estudiar científicament el català (Bernat 2007): a ell li devem les primeres classificacions dialectals i la primera descripció científica d'una de les seves varietats (el barceloní).¹ Per això, Mossèn Antoni M. Alcover, un altre dels pioners de la lingüística catalana, considerava Milà com el primer filòleg català.²

Amb tot, encara sabem poques coses sobre la difusió dels estudis de llengua i literatura catalanes al segle XIX fora de les nostres fronteres. Segons Bover (1993: 19) i Massot (1979: 148), i deixant de banda els estudis lul·lians de l'edat mitjana i les compilacions bibliogràfiques anteriors a la Renaixença, la difusió internacional de la

1. Ens referim als seus *Estudios de lengua catalana* (1875). Per a més informació, vegeu Bernat (2007 i 2015).

2. «Concretantmos a lo que feu per la filologia catalana, hi ha que regonèxer que fou el qui hi donà les primeres passes, i tant avengudes i encertades com foren! Es difícil rectificarli res, i tot filòleg que s'afiqui a tractar la nostra llengua, no pot prezindir de la magnífica garba que'l gran doctor segà en aquest camp» (Alcover 1909a: 75).

catalanística³ és un fenomen que no s'inicia fins a la segona meitat del vuit-cents de la mà d'estudiosos francesos, alemanys, castellans o italians com Francesc Cambouliu, Alfred Morel-Fatio, Adolf Helfferrich, Otto Denk, José Amador de los Ríos, Francisco M. Tubino o Enrico Cardona. Entre aquests autors, destaquem sobretot les figures dels francesos F. Cambouliu⁴ (1820-1869), l'autor de l'*Essai sur l'histoire de la littérature catalane* (1857), definit per Milà com «el primer ensayo acerca de nuestra literatura, verdaderamente digno de este nombre»,⁵ i la d'A. Morel-Fatio (1850-1924), un altre dels primers investigadors estrangers sobre temes catalans, del qual cal remarcar els capítols sobre la història de la llengua (1888) i la literatura catalanes (1893 [1897]) publicats al *Grundriss der romanischen Philologie* que dirigia Gustav Gröber.

La importància d'aquests dos autors pel que fa als estudis de literatura catalana rau sobretot en el fet que van ser els primers que van proposar pautes d'interpretació i ordenació dels materials literaris escrits en català amb criteris de la filologia moderna, a fi de facilitar una futura història de la literatura catalana. Pel que fa als estudis lingüístics, els dos autors van fer aportacions significatives al coneixement de la diacronia de la llengua catalana. Cambouliu, per exemple, va ser el primer que va qüestionar el concepte i la idoneïtat del terme *llemosí* aplicat al català, idea que Milà va adoptar i difondre en els seus estudis ben aviat (vegeu Bernat 2009a). Morel-Fatio, per la seva banda, és l'autor d'una de les primeres descripcions diacròniques del català, a la qual dedicà la major part del capítol del *Grundriss* sobre la nostra llengua (1888).⁶ Tal com comentarem més endavant, aquest darrer estudi repercutí en Fabra i Alcover, que hi dedicaren ressenyes aprofundides.

El nostre objectiu en aquest article és fer una síntesi dels principals estudis de Morel-Fatio sobre llengua i literatura catalanes i com van influir al nostre país, així com definir el seu paper en el desenvolupament de la catalanística al segle XIX, especialment a França però també a la resta d'Europa. En aquest sentit, mostrarem que aquest erudit francès va tenir un paper cabdal en el desplegament dels estudis universitaris sobre la nostra llengua i literatura. Aquest escrit és la continuació d'una línia de treball sobre l'obra catalanística de Morel-Fatio que vam encetar a Bernat &

3. Entenem el concepte de catalanística tal com ha estat definit per Massot (*op. cit.*): [*L'estudi de la cultura dels Països Catalans [...] Més en concret, conjunt d'aportacions a la cultura catalana fetes per investigadors no catalans.*]

4. Tot i que Cambouliu era un català del Vallespir, va marxar força jove de la Catalunya Nord i va desenvolupar tota la seva carrera acadèmica i investigadora fora del seu país d'origen i en francès. Per això l'inclouem entre els estudiosos francesos.

5. Citat a partir de Rubió i Balaguer (1984-86 : 23, vol. 1). Vegeu a Bernat (2009a i 2009b) una valoració de les aportacions d'aquest autor a la història de la llengua i la literatura catalanes.

6. La millor aproximació a aquesta obra de Morel-Fatio és la ressenya de Fabra (1907).

Heinzer (2017), en què descrivíem i valoràvem la història de la literatura catalana de Morel-Fatio, i que esperem continuar en el futur.

2. LA FIGURA D'ALFRED MOREL-FATIO

Morel-Fatio és considerat un dels impulsors al segle XIX de l'hispanisme a França i el renovador dels estudis d'aquesta matèria, a banda de ser un dels millors hispanistes de la seva època. Subratllem, però, que era un hispanista en el sentit ampli del terme, perquè sempre s'interessà i tingué en compte totes les llengües i cultures iberoromàniques. A més, era un filòleg en el sentit clàssic del terme: dominava totes les matèries aplicades a l'estudi dels textos antics (lingüística, literatura, història, traduccions, etc.) i coneixia bé els fons i els manuscrits de moltíssimes biblioteques europees. Com a lingüista, s'especialitzà en la llengua castellana i la italiana, i llegia i entenia amb facilitat el català, el portuguès i l'aragonès. També tenia nocions d'àrab i un bon nivell d'alemany i anglès. Tot i que tenia fama de ser dur en els seus escrits i molt crític amb els qui ignoraven els mètodes moderns d'edició de textos, tothom qui el va conèixer el va definir com una persona afable i servicial amb alumnes i col·legues. Malgrat una abundantíssima obra⁷ sobre temes de llengua, literatura i història espanyoles (amb èxits com *Études sur l'Espagne*, 1888-1925), sempre va preferir recollir i sistematitzar materials per a l'estudi que analitzar-los ell mateix, un fet que veurem reflectit en el seu capítol sobre la literatura catalana publicat al *Grundriss*.

2.1 BIOGRAFIA I RECERCA SOBRE TEMES CATALANS

Alfred Morel-Fatio va néixer a Estrasburg el 1850. Era fill d'una família protestant d'ascendència suïssa francòfona que s'hi havia instal·lat per la feina del pare. Quedà orfe de mare als vuit anys i el seu pare, banquer, l'envià a Leipzig per estudiar comerç. A la mort de son pare (1866), s'hagué d'instal·lar amb un oncle patern a París i treballar a les oficines d'una empresa tèxtil, lloc on es familiaritzà amb l'espanyol a través de les cartes i comandes. Gràcies a una herència de l'àvia materna, va poder deixar aquesta feina i ingressar a l'École des Chartes el 1869, on esdevingué deixeble de Paul Meyer i es relacionà amb el també romanista Gaston Paris, dels quals va aprendre el mètode crític aplicat a la filologia i els estudis romànics. Després d'un breu parèntesi

7. Per a una bibliografia completa dels treballs de Morel-Fatio, vegeu Hirschauer (1925).

per la guerra francoprussiana, es llicencià com a arxivista-paleògraf, primer de la seva promoció, amb una tesi sobre les fonts del *Libro de Alexandre* (1874). És important destacar que la primera publicació de Morel-Fatio, encara com a estudiant, fou una ressenya de les *Cançons de la terra* de Francesc P. Briz (1872),⁸ per la qual cosa deduïm que el seu interès per la llengua i la literatura catalanes fou molt primerenc i segurament induït pels seus dos grans mestres.

Del 1875 a 1880 treballà com a bibliotecari adjunt a la secció de manuscrits de la Biblioteca Nacional de França, on ja es donà a conèixer per renovar a fons el catàleg dels manuscrits espanyols i portuguesos (publicat el 1881). Aquesta feina li permeté ampliar notablement el seu coneixement sobre documents hispànics medievals, entre els quals incloïa sempre els catalans, molts dels quals edità i estudià posteriorment. Durant aquesta època va fer un viatge a Barcelona el 1878 per esbrinar les fonts de la Crònica de Jaume I, una estada que aprofità per fer relació amb Milà i Fontanals i Marià Aguiló. També va publicar *Le roman de Blanquerna: notice d'un manuscrit du XIVe siècle appartenant à la bibliothèque de E. Piot* (1877) i va traduir amb G. Paris els dos darrers volums de la gramàtica de les llengües romàniques de F. Diez (1880). En aquesta etapa, doncs, Morel-Fatio consolidà la seva metodologia investigadora i demostrà un interès creixent pels estudis catalans.

Del 1880 al 1885 va ser professor de literatures estrangeres a l'Escola Superior d'Alger. Com que mai tingué alumnes matriculats a les seves classes, va aprofitar aquests anys per aprofundir en l'estudi de la llengua i la literatura catalanes antigues i perfeccionar l'italià. D'aquest període són importants els seus dos viatges a Mallorca (1881) i València (1884), publicats el 1882 i el 1884 respectivament, per fer-hi dos *rapports* sobre l'estat de les seves biblioteques i conèixer els manuscrits antics més interessants que guardaven. Entre el més destacable d'aquestes dues estades, sufragades pel govern francès, remarcuem que a Mallorca tingué contactes amb erudits locals com Josep M. Quadrado, Bartomeu Muntaner i Jeroni Rosselló, trobà nombroses notícies sobre Ramon Llull i conegué el *Llibre de Repartiment* de l'illa, del qual destacà l'interès lingüístic i paleogràfic. Són molt interessants també les seves observacions sobre el parlar local antic i modern (la majoria comunicades per Tomàs Forteza) i els comentaris sobre la divisió que existia entre els escriptors mallorquins pel que feia al model de llengua escrita. Quant a València, Morel-Fatio s'interessà sobretot per l'estudi, traducció i edició del *Llibre de les dones* de Jaume Roig, obra que considerava «le plus important de la littérature espagnole en langue d'oc» i a la qual dedicà la major part del seu informe. Són interessants també els seus comentaris sobre el decandiment literari i

8. «Cansons de la terra. Ed. Fr. Pelay Briz», *Revue critique d'histoire et de littérature*, vi, p. 168-170.

sociolingüístic del català local a partir del xvi i la comparació entre el valencià apitxat i el de la Plana de Castelló, informació que li comunicà personalment Josep Nebot.

D'aquest mateix període també cal destacar l'edició a la revista *Romania* de dues de les tres obres catalanes antigues que Morel-Fatio havia localitzat a Carpentras, ja que el 1880, abans d'embarcar-se cap a Alger, feu una estada a la Biblioteca Inguimbertaine d'aquesta localitat. Es tracta dels *Mélanges de littérature catalane* (1881, 1883 i 1886, respectivament): el primer tracta sobre un conte en vers del s. xv (*L'amant, la femme et le confesseur*); el segon versa sobre un recull de proverbis del s. xiv o xv (*Le livre des trois choses*) i, el tercer (ja al 1886) és l'edició d'un poema del s. xiv intitulat *Fasset* en català (en llatí *Facetus*), però que ell va rebatejar com a *Livre de courtoise*. En definitiva, durant aquests anys com a professor a Alger Morel-Fatio va ampliar i consolidar notablement el seu coneixement sobre la història de la llengua i la literatura catalanes, fet que el convertí en un dels màxims catalanistes de l'època.

El 1885 torna a París i s'estabilitza professionalment. Així, en aquell mateix any va ser nomenat suplent definitiu de la càtedra que Paul Meyer tenia al Collège de France,⁹ guanyà una plaça de *maître de conférences* en filologia romànica¹⁰ a l'École Pratique des Hautes Études (on ensenyà, entre altres matèries, gramàtica i literatura catalana antigues), i finalment esdevingué el secretari acadèmic de l'École des Chartes, càrrec sense docència que mantingué fins el 1907, quan fou nomenat professor titular de la càtedra de llengües i literatures de l'Europa meridional del Collège de France en succeir Meyer. A més d'aquestes ocupacions, des del 1900 fins al 1906 va ser el president dels tribunals d'*agrégation*¹¹ d'espanyol i italià. La seva carrera acadèmica culminà el 1910 en ser nomenat membre de l'Institut de França (concretament de l'acadèmia de les inscripcions i les llengües antigues), un dels màxims honors acadèmics a França.

Aquesta nova etapa significa, per una banda, la culminació dels estudis catalans de Morel-Fatio, però també, d'altra banda, una dedicació cada vegada més centrada en els estudis espanyols (sobretot) i italians a causa dels requeriments de les càtedres que ocupava. Amb tot, ja s'havia guanyat la fama internacional de ser un dels millors catalanistes i per això Gustav Gröber li encarregà els capítols dedicats a la llengua i la literatura catalanes del monumental *Grundriss der romanischen Philologie* (1888-1906) que dirigia. Recordem que, segons Wolf (2012: 330), el *Grundriss* és el «punt d'inflexió i clímax del concepte de filologia romànica», perquè aplega i tracta tots els aspectes

9. Morel-Fatio ja l'havia substituït durant el curs 1882-1883.

10. A partir del 1892 n'esdevindrà el *directeur d'études*.

11. És l'equivalent dels tribunals d'oposicions de professors de batxillerat a França, amb la particularitat que els *agrégés* també poden optar a places d'universitat.

d'aquesta matèria i totes les seves diferents subdisciplines (incloent-hi naturalment la filologia catalana) a mans dels millors romanistes de l'època. Com que en aquella època no hi havia encara filòlegs alemanys que poguessin fer un compendi general de la llengua i la literatura catalanes,¹² Gröber, que ja coneixia Morel-Fatio i compartien la mateixa manera de treballar, va confiar en l'hispanista francès.

El capítol dedicat a la llengua catalana (*Das Catalanische*), que és bàsicament una presentació i un assaig de gramàtica històrica del català, aparegué en el volum I del *Grundriss* (1888). Cal destacar que en aquesta obra el català apareix en un capítol independent del provençal i al mateix nivell que la resta de llengües romàniques, malgrat la postura occitanista de Morel-Fatio. Així, en la introducció a aquest treball Morel-Fatio afirmava que «el català pertany a la família gal-loromànica i no a la hispànica (castellanoportuguesa); no és tampoc un membre intermedi entre ambdues, sinó mera variant del provençal» (1888: 673). Amb tot, a la segona edició del *Grundriss* (1904-1906), en què Morel-Fatio va comptar amb la col·laboració de Jean-Joseph Saroihandy per a actualitzar la descripció històrica del català, el fragment citat va ser suprimit.¹³ Aquesta revisió també va ser publicada a part amb el títol de *Grammatik der Katalanischen Sprache* (1906), llibre al qual tant Alcover com Fabra van dedicar ressenyes aprofundides que van ajudar al desenvolupament de la jove lingüística catalana. En aquest sentit, la llarga ressenya d'Alcover (*Una mica de Dialectologia catalana. L'obra de Mr. Morel-Fatio i Mr. Saroihandy dins Grundriss del Dr. Gröber sobre el català*, 1909b) és considerada el punt de partida de la dialectologia catalana moderna per la voluntat d'enriquir la descripció diacrònica de Morel-Fatio, mentre que la de Fabra (*Le catalan dans la Grammaire des langues romanes de W. Meyer-Lübke et dans le «Grundriss der rom. Philologie»*, 1907) és una revisió crítica adreçada a un públic internacional en què el gramàtic demostrava estar al dia dels darrers avenços sobre la història del català fins al punt de qüestionar determinades opinions dels dos romanistes estrangers. Aquesta obra de Morel-Fatio, doncs, fou el revulsiu que motivà que aquests dos grans filòlegs sistematitzessin les seves recerques diacròniques, molt més riques i de fonts directes que les del romanista francès.

12. L'únic alemany de l'època amb una coneixença de la literatura catalana més o menys comparable a la de Morel-Fatio era Otto Denk, l'autor de *Einführung in die Geschichte der altkatalanischen Litteratur von deren Anfängen bis zum 18. Jahrhundert* (1893). Aquesta obra, amb els treballs de Cambouliu i Morel-Fatio, és també un dels primers intents de sistematització de la literatura catalana antiga. Denk, però, no era professor universitari i per això aquest treball no va tenir gaire repercussió entre els especialistes.

13. En aquesta segona edició, Saroihandy sembla decantar-se més aviat per una independització posterior del català respecte al provençal. Per a més informació, vegeu Calaforra (1998: 29 i 85-86).

El capítol reservat a la literatura catalana (*Katalanische Literatur*) va sortir al segon llibre del tom II, al costat de les històries de la literatura provençal, portuguesa i espanyola. Tot i que fou publicat el 1897, Gröber adverteix al pròleg que els tres primers articles són del 1893, data en què estava prevista la publicació, i que la secció dedicada a la literatura espanyola, encarregada a G. Baist, n'havia estat la causa del retard. Un altre aspecte a destacar és el fet que, tot i que Morel-Fatio sabia alemany, aquests dos capítols van ser traduïts per Heinrich Schneegans del francès per raons desconegudes. En síntesi, es tracta d'un catàleg de totes les obres literàries escrites en català que es coneixien a l'època des dels inicis de la llengua fins al segle XIX, classificades pels diferents gèneres de la prosa i la poesia, i amb comentaris valoratius de les principals obres, autors i èpoques.¹⁴

A banda dels *Grundriss*, l'erudit francès també va publicar el 1886 *Note sur l'article dérivé de «ipse» dans les dialectes catalans*. Aquest article és una interessant síntesi sobre la història dels articles *salats* en català i un dels primers estudis sobre aquest tipus de determinats.¹⁵ Una altra iniciativa important de Morel-Fatio amb d'altres hispanistes francesos en aquests anys va ser la fundació de la revista *Bulletin Hispanique* el 1898, la qual aplegà des del primer número ressenyes, estudis i notícies sobre totes les literatures romàniques peninsulars. També cal assenyalar la seva participació honorífica en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906), ja que Alcover li va oferir ser-ne un dels presidents honoraris.

El 1916 Morel-Fatio va patir un ictus que el deixà amb una salut precària, per la qual cosa decidí retirar-se a Versalles el 1917. Tot i que continuà escrivint, investigant i fent algunes classes al Collège de France, va demanar que Saroihandy el suplís a partir del 1919, data en què es jubilà definitivament. Morí el 1924 a Versalles després d'haver llegat tot el seu fons personal a la biblioteca d'aquesta localitat.¹⁶ Malgrat que en aquests darrers anys es dedicà poc als estudis catalans,¹⁷ destaquem que durant la primera guerra mundial va participar activament en la xarxa de propaganda francesa informant sobre els intel·lectuals catalans i espanyols aliadòfils i germanòfils.¹⁸ Com a exemple significatiu, assenyalem la *Réponse au Manifeste des intellectuels catalans* (1915), en què agràia el suport a França d'un grup d'intel·lectuals catalans.

14. Per a més informació, vegeu Bernat & Heinzer (2017).

15. El primer treball sobre aquest article del català del qual tenim notícia és Milà (1870).

16. Entre els manuscrits que conté el Fons Morel-Fatio de la Biblioteca de Versalles, hi ha una destacable presència de materials sobre temes catalans; fins i tot, hi ha dues carpetes que hi estan dedicades íntegrament.

17. Vegeu, però, la seva tasca docent entre el 1915 i el 1917 al capítol següent.

18. Morel-Fatio reuní totes les seves recerques sobre l'actitud dels espanyols envers França al llarg de la història moderna i contemporània a *La gallophobie espagnole* (1815).

2.2 LA LLENGUA I LA LITERATURA CATALANES EN LA DOCÈNCIA UNIVERSITÀRIA DE MOREL-FATIO

Durant la seva època de plenitud professional i investigadora (entre 1885 i 1916) Morel-Fatio aprofità totes les recerques que hem comentat per impartir diversos cursos sobre llengua i literatura catalana antigues a l'École Pratique des Hautes Etudes (EPHE) i el Collège de France, la qual cosa l'ajudà a sistematitzar la informació sobre temes catalans que havia anat recollint anteriorment. En aquest sentit, la seva participació en el *Grundriss* és inseparable d'aquesta faceta docent, ja que hi ha paral·lelismes evidents entre el contingut de les seves classes sobre llengua i literatura catalanes i els dos capítols esmentats.

Respecte a l'EPHE, els *Annales de l'École Pratique des Hautes Etudes*¹⁹ informen detalladament sobre els cursos que s'hi han impartit des de la seva fundació. Segons aquesta revista, Morel-Fatio s'estrenà a l'École impartint tres cursos acadèmics consecutius (del 1885 al 1888) sobre temes catalans. El primer (1885-1886) versà exclusivament sobre la llengua i la literatura catalana antigues. L'erudit francès començà el curs amb una conferència inaugural sobre la llengua i la literatura catalanes,²⁰ per passar a continuació a tractar aquests aspectes (1885: 193-196):

Il a commencé par exposer, en six leçons, la phonétique et la morphologie du catalan, pour permettre aux élèves, préparés seulement par des études générales de grammaire comparée des langues romanes, d'aborder avec fruit l'étude spéciale de l'idiome catalan et de sa littérature. Il a ensuite interprété une série de textes en prose et en vers des treizième, quatorzième et quinzième siècles, en les commentant au point de vue linguistique, littéraire, et, le cas échéant, historique.

Parmi ces textes, pour la plupart inédits, un certain nombre figureront dans la *Chrestomathie catalane*, que prépare M. Morel-Fatio, et à laquelle il a l'intention de faire collaborer ses élèves. Les sept élèves, dont les noms sont indiqués ci-dessus,²¹ quoiqu'ils n'aient pas encore présenté de travail sur la matière du cours, ont suivi avec assiduité les explications et y ont pris, à tour de rôle, une part active.

Durant el segon curs (1886-1887), Morel-Fatio dedicà la meitat de les seves classes (en les altres impartia llatí vulgar) a (1886: 208-211):

19. Disponibles a <<https://www.persee.fr/collection/ephe>>.

20. Pel seu interès historiogràfic, reproduïm aquesta conferència a l'annex. El text original es conserva a la Biblioteca de Versalles. L'ampliació d'aquest discurs és segurament l'origen de *Katalanische Literatur*.

21. En consten només els cognoms: Bettex, Laloy, Rousselot, Contamine de la Tour (nascut a Tarragona), Borsdorf (alemany), Gruber (romanès) i Piaget (suís).

[...] l'étude des poésies du poète valencien du xve siècle, Auzias March, d'après les éditions anciennes et les deux manuscrits de la Bibliothèque Nationale. Les élèves qui ont suivi cette conférence ont été tour à tour chargés par le professeur de préparer le texte à expliquer en collationnant les deux manuscrits de Paris et en relevant les variantes des éditions. M. Pagès a pris la part la plus active à ces exercices ; à la fin de l'année, il s'est rendu en Espagne avec une bourse de l'École pour y collationner les divers manuscrits d'Auzias March que conservent les bibliothèques publiques ou privées de ce pays; M. Pagès se propose de présenter comme thèse un travail d'ensemble sur le texte des poésies de March, qui servira de prolegomènes à une édition nouvelle de ces oeuvres d'une intelligence si difficile.

En aquest segon curs tingué dotze alumnes, una minoria eren continuadors respecte al curs anterior i la majoria, nous.²² Entre els més notables, tal com acabem de citar, destaca el rossellonès Amadeu Pagès, que gràcies a aquest curs s'inicià en l'estudi de la poesia d'Ausiàs March, a la qual dedicà la seva tesi doctoral, presentada a la Universitat de la Sorbona el 1912.²³

Durant el tercer (1887-1888), dedicà el primer semestre²⁴ al següent tema (1887: 208-211):

M. Morel-Fatio a traité de l'histoire littéraire des pays catalans au xve siècle et a fait expliquer quelques textes se rapportant à cette période. Cette conférence a été suivie assiduellement par MM. Pagès, Foulché-Delbosc et Piaget. Ces deux derniers élèves ont entrepris l'étude de deux manuscrits catalans conservés à la Bibliothèque nationale, qu'ils se proposent de publier. M. Pagès continue ses recherches sur Auzias March; il en a publié une partie dans la *Romania*.

A partir dels cursos següents, en canvi, Morel-Fatio ja es dedicà sobretot a la docència de la literatura castellana. Així, durant el curs 1888-1889 només consta que continuava dirigint la recerca de Pagès sobre March (1888: 205-208):

M. Pagès, auquel une bourse de voyage avait été accordée en 1888 pour se rendre en Espagne et y continuer ses recherches sur Auzias March et sur la littérature historique catalane du moyen âge, a publié, dans le tome xviii de la *Romania*, le résultat de ses recherches bibliographiques et critiques sur la chronique attribuée à Pierre IV d'Aragon.

Al llarg del curs 1895-1896, però, tornà a dedicar un dels dos cursos anuals a la literatura catalana (1895: 64-66):

22. Els nous foren Bosshart (suís), Bowen (americà), Fontaine (francès), Galino (romanès), Hermenjat (suís), Jeanroy (francès), Fofmel (suís), Pagès i Urbain (francesos). Borsdorf, Contamine de la Tour i Piaget continuaren les classes amb Morel-Fatio.

23. La seva tesi doctoral, ampliada, va ser publicada en dos volums per l'Institut d'Estudis Catalans: *Les Obres d'Auzias March. Edició crítica*. Va ser membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans des del 1945 i des del 1949 va ser membre corresponent estranger de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

24. El segon el dedicà a la poesia castellana del segle xv, particularment a les obres dels poetes reunits al *Cancionero de Baena*.

La conférence du jeudi, suivie par MM. Aude, Boser, Pekar, Saroïhandy et Schiff, a été consacrée à la revision d'un travail sur l'ancienne littérature catalane, paru dans le *Grundriss der romanischen Philologie* de Gröber. A la fin du semestre, le professeur a expliqué quelques textes, notamment la version catalane du *Facetus* qu'il avait publiée dans le tome xv de la *Romania*.

Tal com és fàcil deduir, Morel-Fatio va aprofitar els materials que havia reunit per al capítol *Katalanische Literatur* del *Grundriss* (1893) i el darrer de les *Mélanges de littérature catalane* (1886) per impartir les seves classes aquell curs. També cal destacar que durant aquest curs conegué com a alumne Jean-Joseph Saroïhandy, que esdevindrà un notable bascòleg i romanista de les llengües parlades als Pirineus (per exemple, fou un dels primers a estudiar la frontera lingüística catalanoaragonesa).²⁵ Recordem, a més, que Saroïhandy ajudà Morel-Fatio a refer el capítol dedicat a la llengua catalana a la segona edició del *Grundriss* (1904-1906) i que el substituï al Collège de France des del 1919.

No és fins al curs 1909-1910 que Morel-Fatio torna a dedicar un semestre a la catalanística (1909: 65-68):

Dans le second semestre, il a interprété quelques passages du *Somni* de Bernat Metge, texte catalan du xve siècle, publié pour la première fois par Guardia (Paris, 1889) et réimprimé deux fois a Barcelone en 1891 et en 1907; le manuscrit Esp. 305 de la Bibliothèque nationale de Paris a été à nouveau collationné et l'on s'est surtout appliqué à revoir la traduction française de Guardia, parfois fautive, ainsi que les notes explicatives du dernier éditeur catalan.

La plupart des auditeurs ont pris une part active à ces explications de textes castillans et catalans. Dans le second semestre, quatre d'entre eux ont lu des travaux dont le directeur adjoint a fait la critique : Mlle Blanchard-Demouge a disserté sur Perez de Hita et ses *Guerras civiles de Granada*; M. Waxman, sur Tirso de Molina; M. Toledano, sur l'humaniste sévillan Juan de Mallara; et M. Heaton, sur la *Gloria d'amor* du poète catalan Rocaberti.

L'hispanista francès es refereix a la traducció i estudi de Josep-Miquel Guàrdia *Le Songe de Bernat Metge, auteur catalan du xive siècle; publié et traduit pour la première fois en français avec une introduction et des notes par J.-M. Guardia* (Paris, 1889), un erudit menorquí nacionalitzat francès, l'obra del qual Morel-Fatio criticà pels nombrosos errors de traducció i edició que contenia i per estar en desacord amb les idees que Guàrdia exposava a la introducció.

Finalment, la darrera menció a la seva tasca com a catalanista a l'EPHE la trobem en una referència de l'anuari respecte al curs 1917-1918 en què s'indica que a causa de la seva malaltia: «M. Morel-Fatio n'ayant pu reprendre ses conférences, il a

25. Saroïhandy participà al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) amb la comunicació *El català del Pirineu a la ralla d'Aragó*, que tingué un gran ressò per adreçar-se al públic i ser llegida en català.

dû se borner à s'entretenir avec M. Gaston Etchegoyen de ses travaux sur les oeuvres de Ramon Lull , qui doivent l'amener à une bourse près l'Institut français d'Espagne, [...]» (1917: 34-35). És possible, doncs, que, a banda de Pagès i Heaton, hi hagués dirigit altres recerques sobre temes catalans, però no n'hem trobat constància.

Pel que fa al Collège de France, sabem que Morel-Fatio²⁶ impartí durant el seu primer curs com a suplent de Paul Meyer (1882-1883) dos cursos: un dedicat a la novel·la picaresca espanyola i un altre a les cròniques catalanes dels segles XIII i XIV. Malgrat aquest inici prometedor, no hi va professar cap altre curs sobre temes catalans fins al 1915-1916 en què, com a complement al seu curs sobre la gal·lofòbia a la literatura espanyola des del segle XVI fins a principis del XX, comentà els dos primers llibres de la *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña* (1645) del portuguès Francisco Manuel de Melo (que signà amb el pseudònim de Clemente Libertino).

Com veiem, la seva docència sobre temes catalans es concentrà sobretot a l'EPHE, tot i que, encara que fossin pocs, no cal negligir el prestigi dels cursos impartits al Collège de France. A més, és molt significatiu que els cursos dedicats a aspectes de la catalanística es concentrin als primers anys de la seva etapa com a professor universitari (1882-1883 i del 1885 al 1888), ja que Morel-Fatio tenia encara molt fresques les investigacions que havia emprès quan era bibliotecari de la Biblioteca Nacional de França i, sobretot, professor de l'Escola Superior d'Alger. Tal com ja hem avançat, fou la seva docència en aquestes dues institucions d'ensenyament superior allò que li permeté sistematitzar els coneixements sobre temes catalans que havia anat adquirint prèviament i, de retruc, publicar al *Grundriss* les seves dues obres principals sobre la llengua i la literatura catalanes.

3. CONSIDERACIONS FINALS

Arribem, doncs, a la conclusió que Morel-Fatio té el mèrit de ser el primer professor que va introduir l'estudi de la llengua i la literatura catalanes a les aules universitàries (1882), abans que Rubió i Lluch al nostre país (el 1904 als Estudis Universitaris Catalans) i Bernard Schädell a l'estranger (l'any 1904 a la Universitat de Halle-Wittenberg), ja que no ens consta que cap altre investigador ho fes en una data anterior. A banda d'això, no es pot oblidar la influència dels seus treballs sobre la llengua i la literatura catalanes publicats al *Grundriss*, perquè van ser la principal descripció sobre aquesta part de la nostra cultura disponible per als romanistes europeus durant el tombant de

26. Tota aquesta informació ens ha estat proporcionada per l'Arxiu de la Biblioteca del Collège de France.

segle. Això significa que el seu punt de vista sobre la nostra llengua i la literatura va condicionar la romanística durant força temps. Així mateix, la gramàtica diacrònica de la llengua catalana (1888) i la descripció de la literatura catalana (1893) de Morel-Fatio se situen entre els primers treballs científics sobre aquests temes, tant dins com fora de les nostres fronteres.²⁷ No oblidem tampoc que contribuïren al desenvolupament de la filologia catalana al nostre país en repercutir com a revulsiu sobre l'obra de Fabra i Alcover (i segurament Rubió i Lluch).²⁸

És cert que les seves aportacions científiques han quedat avui ja molt desfades, però és innegable que sense els seus treballs la catalanística estrangera no hagués arrencat amb la força que ho va fer; així mateix, les seves recerques actuaren com un esperó en la jove filologia catalana perquè l'estimulà a posar-se al mateix nivell que la romanística europea. Morel-Fatio, doncs, mereix figurar a totes les històries de la filologia catalana perquè va formar part de la primera generació de pioners en aquesta ciència i la seva obra fou clau en el desenvolupament de la catalanística fora de les nostres fronteres.

FRANCESC BERNAT I BALTRONS
Universitat de Barcelona
francesc.bernat@ub.edu
ORCID 0000-0002-7828-2525

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni Maria (1909a) «El Dr. Milà i Fontanals i la filologia catalana», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, 1909, p. 75-79.
- (1909b) «Una mica de dialectologia catalana. L'obra de Mr. Morel-Fatio i Mr. Sarróhandy dins *Grundriss* del Dr. Gröber sobre'l català», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, 1909, p. 194-303.

27. El primer assaig de gramàtica històrica del català és la *Gramàtica de la llengua catalana* de Tomàs Forteza (premiada el 1881, però publicada i ampliada al 1915). Pel que fa a la història de la literatura catalana feta amb criteris moderns, i com ja hem avançat, es tracta de l'*Essai sur l'histoire de la littérature catalane* (1857) de Francesc Cambouliu.

28. És molt probable que influís en la confecció de Rubió (1901), el primer sumari de literatura catalana publicat a Catalunya. Això, però, mereixeria un estudi a part.

- BERNAT, Francesc (2007) *Un estudi de dialectologia catalana al segle XIX: les notes de Manuel Milà i Fontanals sobre el parlar de Maó*, Barcelona/Maó, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Institut Menorquí d'Estudis.
- (2009a) «Francesc Cambouliu i la fi del llemosinisme a la Catalunya del segle XIX», dins Christian Camps (ed.), *Les relacions occitano-catalanes al llindar del segle XXI*, Péronnas, Éditions de la Tour Gile, p. 141-149.
- (2009b), «Francesc Cambouliu: un pioner de la història de la literatura catalana», *Anuari Verdaguer*, 17, p. 11-28. [Accessible a <<https://bit.ly/3FO5Ld9>>; consulta: 14-03-2021.]
- (2015) «El baleàric com a dialecte oriental del català: una revisió historiogràfica de la qüestió», dins Mònica Güell (ed.), *Les Illes Balears: Literatura, llengua, història, arts / Les Iles Baléares: Littérature, langue, histoire, arts*, Canet (Catalunya Nord), Trabucaire, p. 61-69.
- BERNAT, Francesc & Patrick HEINZER (2017) «La història de la literatura catalana d'Alfred Morel-Fatio al *Grundriss der Romanische Philologie* (1893)», dins Manuel Pérez Saldanya i Rafael Roca i Ricart (ed.), *Actes del XVIIè Col·loqui de l'AILLC*, València/Barcelona, Universitat de València / Institut d'Estudis Catalans, p. 215-225.
- BOVER, August (1993), *Manual de catalanística*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CALAFORRA, Guillem (1998), *Wilhelm Meyer-Lübke i «Das Katalanische»*. *Introducció i traducció*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- CAMBOULIU, François (1857), *Essai sur l'histoire de la littérature catalane*, Paris, Durand.
- CASSANY, Enric i Josep Maria DOMINGO, dir. (2019), *Literatura contemporània (I). El Vuit-cents*, dins Àlex Broch (dir.) *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Barcino / Ajuntament de Barcelona, vol. v.
- DENK, Otto (1893), *Einführung in die Geschichte der altcatalanischen Litteratur von deren Anfängen bis zum 18. Jahrhundert*, München, Münchner Handelsdruckerei & Verlagsanstalt M. Poessl.
- FABRA, Pompeu (1907), «Le catalan dans la Grammaire des langues romanes de W. Meyer-Lübke et dans le Grundriss der rom. Philologie», separata de *Revue Hispanique*, tom. 17.
- GUÀRDIA, Josep-Miquel (1889), *Le Songe de Bernat Metge; publié et traduit pour la première fois en français avec une introduction et des notes par J.-M. Guardia*, Barcelona, Alphonse Piaget/Álvaro Verdaguer.
- HIRSCHAUER, Charles (1925) «Bibliographie des travaux de M. Alfred Morel-Fatio», *Bulletin Hispanique*, vol. 27, 4, p. 289-335.

- JORBA, Manuel (1984), *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*, Barcelona, Curial.
- (1989a), *L'obra crítica i erudita de Manuel Milà i Fontanals*, Barcelona, Curial.
- (1989b), «Manuel Milà y Fontanals en la encrucijada de la filología europea moderna», *Boletín de la Real Academia Española*, 49, p. 493-513.
- MARTÍ-BADIA, Adrià (2019), «Els postulats de la filologia romànica internacional sobre l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana (1806-1906)», *Scripta*, 13, p. 60-80.
- MASSOT, Josep (1979), «Catalanística», dins Joaquim Molas i Josep Massot (dir.) *Diccionari de la literatura catalana*, Barcelona, Edicions 62.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1870), «Un misterio provenzal. Un artículo neolatino», dins *Obras Completas del Doctor D. Manuel Milà y Fontanals, coleccionadas por el dr. D. Marcelino Menéndez y Pelayo*, vol. v, Barcelona, Librería de Álvaro Verdaguer, p. 406-407.
- (1875): «Estudios de lengua catalana», dins *Obras Completas del Doctor D. Manuel Milà y Fontanals, coleccionadas por el dr. D. Marcelino Menéndez y Pelayo*, vol. III, Barcelona, Librería de Álvaro Verdaguer, p. 507-544.
- MOREL-FATIO, Alfred (1886), «Note sur l'article dérivé de "ipse" dans les dialectes catalans», dins *Mélanges Renier, recueil de travaux publiés par l'École pratique des Hautes Études (Section des sciences historiques et philologiques) en mémoire de son président Léon Renier*, Paris, F. Vieweg, p. 9-13.
- (1888), «Das Catalanische», dins Gustav Gröber (ed.), *Grundriss der romanischen Philologie*, Strassburg, Karl J. Trübner, I vol., p. 669-688.
- (1893 [1897]), «Katalanische Literatur», dins Gustav Gröber (ed.), *Grundriss der romanischen Philologie*, Strassburg, Karl J. Trübner, II vol., 2a part, p. 70-128.
- (1915), *La gallophobie espagnole*, Lausanne, Imprimeries Reunier S.A.
- MOREL-FATIO, Alfred i Joseph SAROÏHANDY (1906), *Grammatik der Katalanischen Sprache*, Strassburg, Karl J. Trübner.
- PAGÉS, Amadeu (1912-1914), *Les Obres d'Auzias March. Edició crítica per Amadeu Pagès*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2 vol.
- RIQUER, Martí de, Antoni COMAS i Joaquim MOLAS, dir. (1964), *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, 2 vol.
- RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1986), *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 3 vol.
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni (1901), *Algunos de los caracteres que distinguen a la antigua literatura catalana*. [Reeditat (2001) a *21 discursos inaugurals*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.]

- SOLÀ, Joan i Pere MARCET (1998), *Història de la lingüística catalana, 1775-1900: repertori crític*, Vic, Eumo, 2 vol.
- WOLF, Johanna (2012), *Kontinuität und Wandel der Philologien. Textarchäologische Studien zur Entstehung der Romanischen Philologie im 19. Jahrhundert*, Tübingen, Narr.

ANNEX

Leçon d'ouverte faite à l'École des Hautes Études : langue et littérature catalane (1885)

Littérature catalane

De même que [la] langue catalane doit être considérée comme un rameau du gallo-roman méridional, la littérature catalane n'est à l'origine qu'un appendice de la littérature provençale. Il faut même dire plus : avant la 2e moitié environ du XIIIe siècle, il n'existe pas dans les pays catalans d'autre littérature que la littérature provençale, et les poètes originaires de l'Espagne orientale n'emploient dans leurs compositions que la langue des troubadours. Guillem de Bergadan, Uc de Mataplana, Ramon Vidal de Besalú, Guillem de Cervera, Serverí de Girone et plusieurs autres versificateurs d'une époque plus récente encore sont de vrais poètes provençaux, au même titre que ceux du Limousin ou de Quercy, puisqu'ils composent en langue d'oc et imitent de près tous les genres cultivés par les troubadours du nord des Pyrénées et toutes [sic] leurs procédés de versification. Ramon Vidal de Besalú (fin du XIIe et commence[ment] du XIIIe s.) n'était pas poète seulement ; mais aussi grammairien ; sa Dreita maniera de trobar devint le code de la poésie catalane en langue provençale, qu'il nommait lemosi, dénomination conservée jusqu'à nos jours en Espagne pour désigner non plus seulement l'idiome littéraire des troubadours mais l'idiome local, le catalan que les Espagnols eux-mêmes se plaisent à considérer comme un dérivé de celui-ci. L'influence de R. Vidal, de quelques autres grammairiens de son école et des troubadours que nous avons nommé [sic] se continua très longtemps, et même après que la prose catalane, reflet exact de la langue parlée au sud-est des Pyrénées, eut fait preuve de vitalité et d'indépendance dans des ouvrages considérables, la poésie demeure fidèle à la tradition provençale. Du mélange du catalan parlé // avec la langue littéraire des troubadours naît une sorte d'idiome mixte qui n'est pas sans analogie avec le franco-vénitien d'Italie. Les œuvres poétiques de Ramon Lull (1235-1315) nous offrent l'un des plus anciens spécimens de ce catalan provençalisé ; il suffit de lire sa plus belle composition intitulé Lo desconort (Le désespoir) ou quelques-unes de ses stances religieuses pour se rendre compte du caractère éminemment artificiel et composite

de ce langage poétique. Muntaner de même, le chroniqueur, dont la prose est bien celle que parlaient ses contemporains au XIVe siècle, quand il écrit en vers, devient troubadour. Le Sermó sur la conquête de la Sardaigne et la Corse (1323) inséré dans sa chronique présente tout à fait, au point de vue linguistique, ce caractère mixte que nous offrent Lull et, on peut le dire, tous les autres rimeurs catalans du xive siècle. Ces rimeurs ne sont d'ailleurs pas très nombreux, et ce qu'ils ont écrit n'a pas grand mérite. La plupart de leurs compositions sont ce qu'on appelait *noves rimades*, c'est-à-dire des contes en vers octosyllabiques à rimes plates : nous en avons de Pere March, d'un nommé Torrella, de Bernat Metge, celui-ci plus connu par ses ouvrages en prose, et de plusieurs poètes dont les noms n'ont pas été divulgués. Parmi ces œuvres anonymes il faut surtout mentionner une version du roman de Sept Sages, une traduction d'un livre de civilité, le *Facetus*, puis quelques nouvelles, où l'influence de la littérature française se manifeste par le choix des sujets, divers emprunts et même, quelquefois par l'insertion textuelle de pièces de ver[s] en français, preuve que les lettrés catalans entendaient et lisaient la langue d'oui. Aux *noves rimades* se rattache une autre forme assez analogue de versification : la *codolada*, //assemblage de vers de 8 et de 4 syllabes, rimant deux à deux, qui s'emploie encore dans une partie du domaine catalan (à Majorque). Le xve siècle est l'âge d'or de la poésie catalane. A l'instigation et sous les auspices des rois d'Aragon Joan I (1387-1396), Martin I (--) et Fernando I (--) se fonde à Barcelone un consistoire du *Gay saber* sur le modèle de celui de Toulouse et cette protection officielle accordée à la poésie est le point de départ d'une nouvelle manière, beaucoup plus dégagée de l'influence provençale. Sans doute les formes de cette poésie sont encore importées, les versificateurs catalans se soumettent aux prescriptions des *Leys d'amor* de Guillem Molinié et les dénominations qu'ils donnent à leurs *cobles* (*stances*) sont toutes empruntées à ce [sic] *Art de trobar* de l'école toulousaine ; mais, ce qui est très important, leur langage renonce de plus en plus aux provençalismes et tend à se confondre avec celui de la prose et de la conversation. Avec Pere et Jacme March, Jordi de Sant Jordi, Johan de Masdovelles, Francesch Ferrer, Pere Torroella, Pau de Bellviure, Antoni Vallmanya et surtout le valencien Auzias March (+1459 ?) fleurit cette nouvelle école catalane dont l'éclat dure jusqu'à la fin du XVe siècle, et qui, pour la forme se caractérise par l'emploi à peu près exclusif des *cobles* de 8 vers à rimes croisées ou enchaînées (*cobla crohada* ou *encadenada*) qu'accompagne à la fin de chaque composition une *tornada* de quatre vers dans le premier desquels se trouve énoncée la devise (*divis* ou *senyal*) de l'auteur. La plupart de ces poésies sont encore inédites ou n'ont été extraites que récemment des *cançoners* où on les avait recueillies au xve siècle. Seul Auzias March, le plus inspiré, le plus profond mais aussi le plus obscur de cette école a mérité au xvie siècle les honneurs de l'impression : Les

//Cants d'amor et les Cants de mort contiennent les plus beaux vers qu'on ait composés en catalan, mais le poète ne se soutient pas et à force d'obscurité cherchée devint inintelligible, à ce point qu'un de ses éditeurs l'accuse d'écrire en basque. D'un tout autre genre et d'un tout autre esprit est le Libre de les dones de Jaume Roig (†), un valencien comme March. Ce long poème en forme de nova rimada, mais diminué de moitié, c'est-à-dire que les versés [sic] n'ont que 4 ou 5 syllabes au lieu de 8 et 9, est une satire mordante contre les femmes, qui se donne pour une histoire vraie, l'histoire des trois mariages malheureux de l'auteur. Quoi qu'en dise Roig, ce livre paraît n'être qu'une fiction, mais ce qu'il contient d'historique, de très conforme à la réalité c'est le tableau de Valence aux xve siècle, ce sont les détails de mœurs, les descriptions, d'accoutrement et d'ameublement qui donnent au livre un piquant intérêt. Après cette belle efflorescence la poésie catalane déchoit très rapidement, non pas seulement par la faute des poètes, mais plutôt encore par la faute des circonstances. L'union de l'Aragon à la Castille et la prédominance accordée par ce fait à la langue castillane dans toute l'Espagne devaient porter un coup de mort à la littérature catalane et particulièrement à la poésie artistique, plus intéressé [sic] que d'autres genres à se servir de l'idiome triomphant qui aux yeux des lettrés passait pour plus noble. Le fait qu'un catalan [sic] Juan Boscan inaugure en langue de Castille un genre nouveau de poésie et que les Castellans eux-mêmes le tiennent pour un chef d'école est bien caractéristique : la date de la publication des œuvres de Boscan (——) marque la fin de la littérature catalane.

Prose

Les premières œuvres en prose de la littérature catalane sont bien postérieures aux poésies des plus anciens troubadours catalans de l'école provençale ; elles ne datent que de la fin du XIIIe siècle. Mais elles présentent cet avantage d'être vraiment originales : leur langue est la langue même du terroir que nous voyons apparaître dans les documents diplomatiques dès l'avènement environ de Jacme Ier. Cela est vrai surtout des chroniques ; un peu moins des autres écrits, qui, de même que la poésie, échappent [pas] difficilement à l'influence du dialecte plus poli du nord des Pyrénées. Les chroniques sont le joyau de la prose catalane. Quatre d'entre elles : la chronique de Jacme Ier, qui paraît avoir été rédigée assez peu de temps après la mort du souverain à l'aide de mémoires qu'il aurait dictés de son vivant, celle de Bernat Des Clot qui porte surtout sur le règne de Pierre III d'Aragon (--), celle de Ramon Muntaner (--) où est notamment contée en grand détail l'expédition en Morée de la compagnie catalane en (--) et la guerre de la Sardaigne au temps de (--), enfin celle de Pierre IV le Cérémonieux (--), véritables commentaires de l'astucieux monarque,

mis en ordre par des officiers de sa cour, entre autres par (--), ces quatre ouvrages se distinguent autant par l'art de la narration que par la qualité du style et de la langue : il n'est pas excessif de comparer ces chroniqueurs catalans, Muntaner surtout, à Villehardouin, Joinville et Froissart. Le docteur Illuminé de Majorque, Ramon Lull, qui savait fort mal le latin, -ses œuvres philosophiques ont sans doute été rédigées par ses élèves- écrivit dans un catalan quelque peu provençalisé // plusieurs ouvrages de propagande et morale pratique : le roman de Blanquerna, éloge de la vie solitaire, le Livre de les maravelles où se trouve inséré un livre des bêtes que Lull a pris au Kalilah et Dimnah arabe, puis le Livre de l'orde de cavalleria, manuel du parfait chevalier, et bien d'autres traités et opuscules d'une moindre importance. La plupart des écrits de Lull existent d'ailleurs dans deux versions, l'une vulgaire qui est la sienne, l'autre latine due aux disciples désireux de propager par le moyen de la langue savante la doctrine de leur maître. Lull très populaire dans de monde des laïques, -car les clercs l'estimaient peu et au xve siècle s'appliquèrent [?] même à faire condamner ses œuvres par l'inquisition-. Lull eut un émule dans la personne de Francesch Ximenez (ou plutôt Eiximeniz) de l'ordre de St. François, né à Gironne, dans la 2e moitié du xive siècle. Son Crestiá (imprimé en 1483 et 1484) est une vaste encyclopédie de théologie, de morale et de politique à l'usage des laïques, que complètent, à divers points de vue, trois autres ouvrages du même auteur, une Vie de Jésus Christ ; le Llibre dels angels et le Livre de les dones ou Livre des femmes : ce dernier qui est un traité de dévotion en même temps qu'un manuel d'économie domestique est rempli de détails curieux sur les habitudes de vie de la femme catalane et le luxe de l'époque. Lull et Eiximeniz sont les seuls écrivains catalans du xive siècle dont les œuvres en langue vulgaire aient mérité l'honneur d'être traduits en français.

Le xv siècle nous offre surtout des traducteurs et des historiens. Antoni Canals, de l'ordre // de S. Dominique, qui appartient aussi au siècle précédent translate Valère Maxime et un traité de S. Bernard en catalan ; Bernat Metge qui était versé dans la littérature italienne, initie ses compatriotes à la connaissance des grands maîtres italiens en traduisant la Grisélides de Pétrarque et en écrivant Lo sompni (Le songe) où l'influence de Dante, de Bocacce et en général de l'Italie du quattrocento est bien sensible. Les Feys d'armes de Catalunya de Bernat Boades, chronique chevaleresque terminé [sic] en 1420, dénotent un esprit de recherche et une conscience dans les choix des matériaux, vraiment remarquables pour le temps. Au contraire Pere Tomich nous ramène trop dans Histories é conquestes del reyalme d'Aragó (1438) au procédé des chroniqueurs du moyen âge ; sa crédulité dépasse la mesure tandis que son style n'a plus de tout le charme naïf de celui de Muntaner. A ces quelques écrivains qui représentent les principales tendances de la littérature du xve siècle, il faut ajouter

Johanot Martorell, un valencien, l'auteur du célèbre roman de chevaleries *Tirant lo Blanch* (terminé en 1460), qu'on a de la peine à tenir aujourd'hui pour un « trésor de contentement », comme le voulait Cervantes.

Avec la perte de l'indépendance politique devait coïncider dans les pays catalans la perte de l'indépendance littéraire. Le Catalan tombe au rang d'un patois, et s'écrit de moins en moins ; les lettrés ne le cultivent plus et déjà les classes supérieures, surtout à Valence, à cause de la proximité de la Castille, affectent de ne plus se servir du parler local que dans la conversation familière. En fait le xve siècle // ne fournit à l'histoire littéraire qu'un seul poète à peu près digne de ce nom, Pere Serafi, dont quelques pièces assez délicates dans le genre d'Auzias March mais moins obscures méritent de vivre : les poésies en deux livres ont été imprimées à Barcelone en 1565. La prose est un peu mieux représentée. A vrai dire, ce ne sont plus guère que les érudits qui persistent à écrire en catalan ; des antiquaires et des historiens comme Pere Miquel Carbonell, le compilateur des *Chroniques de Espanya*, Francesch Tarafa, Pere Anton Beuter, chroniqueurs aussi tous deux et quelques autres moins connus. Au xviie et au xviiie siècle la décadence s'accroît : encore quelques rares tentatives de rendre au catalan, de plus en plus abandonné par les lettrés, un peu de vie et d'éclat échouent misérablement. Ni l'historien Hieronim Pujades, auteur d'une *Coronica universal del Principat de Catalunya* (Barcelone 1609), ni même le Dr. Vicens Garcia, rector de Vallfogona (1582-1623), rimeur mon dépourvu de verve et d'humour mais dont le mérite littéraire et l'originalité ont été très exagérés par les Catalans d'aujourd'hui ne réussissent à ramener leurs compatriotes au culte de l'idiome local. Des sermons, des vies de saints, des livres de dévotion, des relations et des plaintes à l'usage du peuple voilà ce que seulement l'on trouve d'écrit en catalan dans toute l'étendue du domaine jusqu'aux premières années de notre siècle : pas un livre remarquable par quelques qualités de style et de pensée. Les écrivains catalans ont entièrement désappris leur langue maternelle, ils leur paraissent déplacé, même ridicule de s'en servir dans des œuvres sérieuses. //tant le castillan s'est profondément implanté dans les provinces orientales de l'Espagne, tant l'assimilation s'est faite sur toute l'étendue de la Péninsule au profit de la langue officielle de la cour et du gouvernement central.

Renaissance de la langue et la littérature catalanes

En 1814 paraît la *Gramatica y apologia de la lengua cathalana* de Josep Pau Ballot y Torres, qui peut être considéré comme le point de départ d'une véritable renaissance de l'étude grammaticale et littéraire du catalan. Quoique l'auteur déclare ne poursuivre qu'un but tout pratique, celui de donner aux étrangers qui viennent commercer à Barcelone le moyen de s'instruire rapidement de l'idiome parlé par les

habitants de ce grand port, l'enthousiasme avec lequel il chante les vertus de sa langue maternelle et un catalogue des œuvres écrites en catalan depuis l'époque de Jaume Ier (due [sic] à un érudit nommé J. Salat) qu'il annexe à sa grammaire montrent assez qu'il visait à autre chose encore. Vraiment ce livre, très estimable en tant que première grammaire méthodique du catalan et que son auteur avait osé écrire dans une langue si dépréciée alors par tout le monde, eut une grande influence sur les écrivains et les lettrés en général du principat de Catalogne. Les doctrines du romanticisme et de l'école troubadouresque aidant vingt ans ne se passent pas sans que nous voyons [sic] surgir plusieurs essais de restauration de l'ancienne langue catalane et des œuvres poétiques d'un mérite très inégal. L'ode à la patrie de Bonaventura Carlos Aribau est l'une des premières sinon la première et elle est aussi la meilleure : l'école moderne n'a rien écrit de plus inspiré et de plus correct. A la suite d'Aribau, Joaquin Rubió y Ors (*Lo Gayter del Llobregat*), Antonio de Bofarull (*Lo coblejador de Moncada*) et bientôt une quantité d'autres rimeurs // firent à nouveau résonner cette lyre catalane qu'on avait pu croire brisée depuis le temps d'Auzias March. Le mouvement s'étendit de Catalogne aux autres provinces de l'ancien royaume d'Aragon ; à Valence et aux Baléares on répondit à l'appel des Catalans du Principat. Plus tard l'exemple de la Provence, du felibritge du midi de la France activa encore ce mouvement qui fut consacré officiellement en 1859 par la création de Jeux Floraux où chaque année sont distribués [sic] des récompenses aux meilleurs poètes, dont quelques-uns arrivent à mériter le titre de mestres en gay saber. On ne peut guère prévoir ce que deviendra cette nouvelle littérature catalane et si elle est vraiment destinée, comme on le croit en Catalogne, à un avenir brillant. Malgré le talent incontestable de poètes comme Mariano Aguiló (Majorque), Teodoro Llorente (Valence) et, parmi les plus jeunes, Jacinto Verdaguer, auteur du poème épique *l'Atlantida* et de *Cants mistichs* d'un très grand charme, il n'est pas bien sûr que cette première génération trouve beaucoup d'imitateurs et que cette restauration d'une littérature provinciale au moment où tous les peuples de l'Europe tendent plutôt à l'unité et à la centralisation linguistique ait de grandes chances de durée. Surtout il importerait que la langue qui sert d'instrument à cette littérature fut [sic] mieux fixée et que les écrivains catalans n'hésitassent pas, comme il arrive à beaucoup aujourd'hui, entre un archaïsme prétentieux et l'incorrection du parler le plus vulgaire. Les essais des catalans modernes dans le genre du roman et du théâtre ont été jusqu'ici peu heureux et n'ont rien produit de véritablement notable.